

КОНКУРЕНТНІ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Здійснено оцінку конкурентних позицій України на світовому ринку військово-технологічної продукції, а також факторний аналіз її конкурентоспроможності на цьому сегменті. Сформовано стратегічні пріоритети нарощення конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів господарювання на світовому ринку військово-технологічної продукції.

Ключові слова: військово-технологічна продукція, конкурентні позиції, конкурентоспроможність, факторний аналіз.

Глобалізаційні виміри сучасного світового господарства загострюють проблему як міжнародної безпеки загалом, так і безпеки національних економік зокрема. Це актуалізує необхідність забезпечення захисту національних інтересів і власної безпеки кожної держави, зокрема шляхом збільшення її військово-економічної потужності та сукупного потенціалу, що багато в чому визначається станом військової економіки і насамперед оборонно-промислового комплексу країни. Функціонування країни на світовому ринку військово-технологічної продукції є одним із найважливіших аспектів зовнішньої діяльності держави, ця сфера завжди викликала підвищений інтерес і увагу світової спільноти, потенційних конкурентів і покупців, експертів, підприємців тощо.

Значний здобуток у дослідження проблеми підвищення конкурентних позицій на світовому ринку військово-технологічної продукції внесли як іноземні вчені В. Відяпін, Т. Джейдер, К. Омас, М. Хануз, так і вітчизняні науковці О. Барановський, В. Бегма, В. Будкін, О. Власюк, А. Гальчинський, О. Гергель, О. Гончаренко, М. Єрмошенко, В. Кириленко, А. Лук'янов, Г. Манчуленко, В. Мунтіян, В. Новицький, І. Семеніхін, П. Скурський, А. Сухоруков, Г. Удовенко, А. Шевцов та інші.

Разом з тим, залишається цілий перелік питань, що потребують детального вивчення, зокрема необхідно виявити та оцінити фактори, що впливають на формування конкурентоспроможності України на світовому ринку військово-технологічної продукції, а також визначити шляхи нарощення конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів господарювання у даному сегменті.

Метою нашої наукової роботи є оцінка конкурентних позицій України на світовому ринку військово-технологічної продукції, а також формування стратегічних пріоритетів нарощення її конкурентоспроможності у цій сфері на основі визначених факторів впливу.

Сучасний світовий ринок військово-технологічної продукції має свої особливості, з одного боку, в боротьбі за замовлення домінує невелика кількість країн-експортерів: на першу п'ятірку найбільших продавців основних видів звичайних озброєнь припадає більше 4/5 вартості всіх поставок; з іншого боку, виробники озброєнь і військової техніки, прагнучи стати експортерами такої продукції, змушені конкурувати за «прихильність» невеликої кількості країн-імпортерів: на

першу десятку найбільших покупців основних видів звичайних озброєнь припадає більше половини загального обсягу всіх збройових замовлень. Частка експорту озброєнь і послуг військового призначення у загальному світовому експорті за різними оцінками становить від 1,5% до 2%. Найбільші країни-експортери військово-технологічної продукції представлені на рис.1. Україні належить 1% даного ринку.

Згідно з експертними оцінками Стокгольмського міжнародного інституту проблем миру (SIPRI) протягом останніх 10 років через світовий ринок озброєння і військової техніки (ОВТ) пройшло продукції на загальну суму 296,27 млрд. доларів США [72]. Зазначеним видом діяльності займаються близько 50 країн експортерів і 120 імпортерів [5; 6].

Для деяких основних імпортерів зброя є лише проміжним товаром при фактичній покупці політичних гарантій власної військової безпеки. У таких випадках ультрасучасне озброєння інколи купують країни-імпортери у неймовірній відносно чисельності населення і збройних сил кількості, ніж фактично спонсоруються відповідні НДДКР у технологічно розвинених і політично впливових країнах-експортерах. Країнам же, чия політична вага не дозволяє розраховувати на подібну конвертацію політичної впливовості в експортні замовлення, до числа яких належить і Україна, залишається сподіватися винятково на кращі тактико-технічні характеристики пропонувані на експорт зразків озброєнь, а також краще співвідношення «ефективність/вартість» порівняно із зарубіжними аналогами.

Україна активно шукає свою нішу на світовому ринку озброєнь. Україна успадкувала майже третину космічної галузі СРСР. Зокрема, ракета «Зеніт» є основою міжнародних проектів «Морський старт» і «Глобал старт». Великий інтерес іноземних фірм становить ракета «Циклон», призначена для запусків супутників середніх класів. До складу авіаційної промисловості України, яка є найбільш конкурентоспроможною галуззю, належить 39 підприємств. В Україні розташовано 11 авіаремонтних заводів, здатних обслуговувати всі типи літаків і вертольотів виробництва СРСР. Нині на озброєнні різних країн перебуває більше ніж 300 одиниць літаків Ан-24, Ан-26 і Ан-32 і більше 1500 вертольотів Мі-8, Мі-24, двигуни до яких виготовляються в об'єднанні «Мотор Січ». Світового рівня в розробленні та виробництві танків

досягла бронетанкова галузь України, яка успішно конкурує на світовому ринку озброєнь. Високі потенційні можливості має суднобудівна промисловість. На підприємствах України випускалося 30% всього

обсягу за тоннажем і 40% за кількістю різних типів суден: від патрульних катерів на підводних крилах до великих авіаносних крейсерів [7].

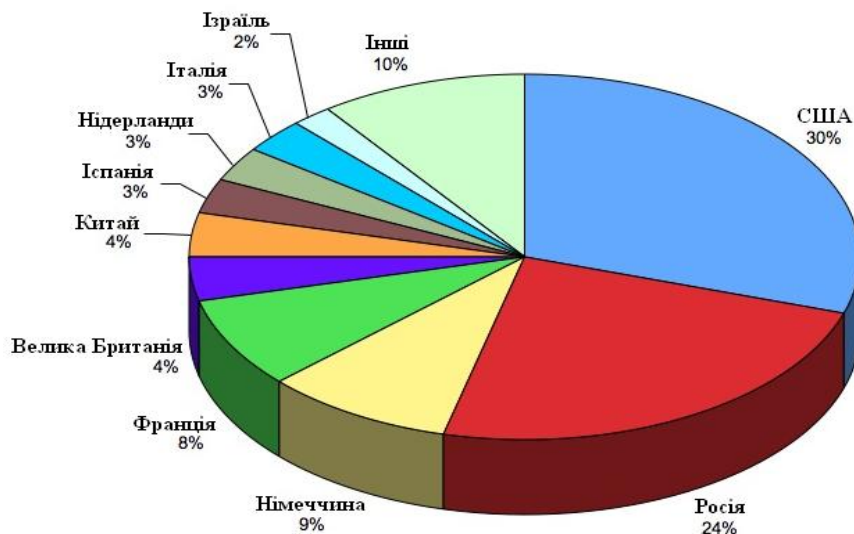

Рис. 1. Найбільші країни - експортери зброї у 2007-2011 рр*.

* Складено автором на основі [5; 6].

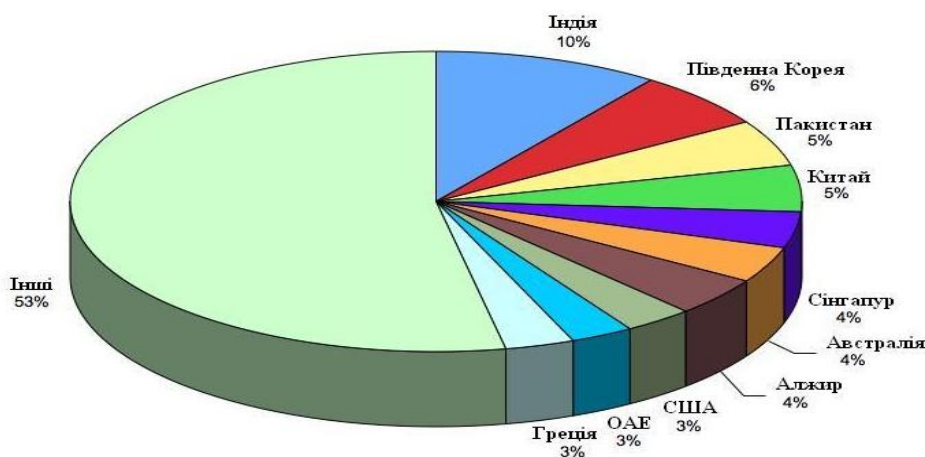

Рис. 2. Найбільші країни-імпортери зброї у 2007-2011 рр*.

*Складено автором на основі [5; 6].

Однією з переваг національного ОПК є те, що Україна має розгалужену мережу науково-дослідних центрів. Українські науково-дослідні інститути брали участь у розробці 17 із 21 «критичних технологій», які розроблялися у складі СРСР. Великий попит на світовому ринку ОВТ мають надлишки озброєнь, які залишилися від збройних сил колишнього СРСР в Україні [7].

Незважаючи на відмінності в рейтингах різних організацій, інститутів та експертів, Україна повільно віддаляється від лідерів експорту військово-технологічної продукції. Експерти SIPRI констатують втрату Україною конкурентних позицій – з 10 до 12 місця за останні шість років, хоча цей рейтинг не враховує поставки ряду товарів та послуг (комплектуючих, запасних частин ОВТ, послуги з

ремонту і модернізації ОВТ, створення СП з виробництва зброї з іноземних комплектуючих). Водночас не менш відомі фахівці з Дослідницької служби Бібліотеки Конгресу США (CRS) відвели у 2009 році Україні 7-е місце з обсягом у 1,2 млрд. дол. США за підрахунками укладених контрактів, і 11-е місце – за реальними поставками (разом зі Швецією та Польщею) [10]. CRS при калькуляції містить продукцію та сервіс подвійного застосування, а також користується контрактною вартістю техніки замість тренд-індикаторів (як SIPRI). Вітчизняні експерти, відзначаючи зміни у структурі військово-технологічного експорту України за рахунок збільшення кількості нової продукції з одночасним зменшенням експорту надлишкового озброєння і військової техніки, також підтверджують вихід України із десятки лідерів-експортерів [6]. При цьому ще однією

суттєвою особливістю сегмента українського експорту є особливості нелегальних поставок продукції військового та подвійного призначення в контексті низької транспарентності поставок зброї та комплектуючих загалом, коли через систему посередників зброя могла опинитися в країнах, на які поширюється міжнародне ембарго, поставлятися на ринки країн «третього світу», що відрізняються нестабільною військово-політичною ситуацією.

Разом з тим, Україна є відомим «брендом» і займає одну з провідних позицій на світовому ринку експортерів військово-технологічної продукції, і загальна виручка від товарно-посередницької діяльності ГК «Укрспецекспорт» та її дочірніх компаній за 2011 р. перевищила 1 млрд. доларів США. Останнім часом обсяги експортно-імпорتنих операцій цієї державної компанії стабільно зростають, а військово-технічне співробітництво здійснюється з 114 країнами світу. Новостворений концерн «Укроборонпром» в 2011 р. об'єднав у собі сім держпідприємств і холдингів, які займаються виробництвом військово-технологічної продукції, у тому числі: «Укрспецекспорт», «Укроборонсервіс», «Укрінмаш», «Спецтехноекспорт», «Промоборонекспорт», спеціалізовані зовнішньоторговельні фірми «Прогрес», і «Таско-експорт». Основними завданнями цього концерну є розробка і виробництво, а також продаж української зброї за кордон.

Аналізуючи структуру експорту військово-технічної продукції України слід відзначити її певні зміни. Якщо до 2011 р. на першому місці був продаж авіаційної техніки, послуги з її модернізації та ремонту, а на другому – бронетехніка, то на сьогодні, вони помінялися місцями. Завдяки так званому «танковому прориву» перше місце по прибутковості зайняв бронетанковий контракт, потіснивши угоди в авіаційній сфері. На третьому місці за прибутковістю знаходиться торгівля українськими засобами протиповітряної оборони [1]. Збільшення експорту танків та іншої бронетехніки дало прибуток у 2011 р. більше 1 млрд. доларів США, а у 2012 р. (за попередніми оцінками) – 1,1 млрд. доларів США [2; 4].

Найбільша частка українського експорту військово-технологічної продукції у 2011 р. належить країнам Африканського регіону, зокрема, Конго, Алжир, Уганда, Єгипет, Чад, Кенія та ін. – 37%. Ринок країн Азії займає друге місце з часткою відповідного експорту 32%. Найбільшими імпортерами у цьому регіоні є Індія, В'єтнам, Китай, Ірак і Таїланд. Третє місце належить країнам СНД (Азербайджан, Казахстан, Білорусь, Російська Федерація) з часткою 26% від загального експорту. Решта - країни Європи - 3% (Польща, Болгарія, Великобританія, Німеччина, Чехія тощо) і США - 2% [1; 2].

У процесі дослідження конкурентних позицій України на світовому ринку військово-технологічної продукції нами були виявлені такі особливості:

- на початковому етапі характерним був експорт надмірних запасів з арсеналу колишнього СРСР. Ця зброя достатньо відома зарубіжним партнерам України, які мають великі її запаси та необхідну кількість підготовлених (у тому числі і в українських військово-навчальних закладах) кадрів з бойового застосування та різних видів забезпечення;
- на озброєнні багатьох країн світу знаходиться значна частка зброї виробництва колишнього СРСР,

що актуалізує участь України у модернізації та обслуговуванні цієї зброї;

- до певних переваг українського озброєння на світовому ринку військово-технологічної продукції можна зарахувати збереження відносно невисокої ціни за наявності досить високих техніко-технологічних характеристик;
- основними перешкодами щодо нарощення Україною експорту військово-технологічної продукції виступають такі: фінансова слабкість країни, відсутність системи післяпродажного обслуговування та ефективного маркетингу.

Також слід враховувати те, що переговори з укладання міжнародних контрактів на експорт ОВТ можуть тривати протягом досить тривалого періоду (1-2 роки, а іноді й більше). За цей час можуть відбутися військово-політичні та економічні зміни як в окремих регіонах, так і у світі загалом, які суттєво впливатимуть на процеси трансферу військових технологій і не можуть не враховуватися при здійсненні поточної зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, для успішної роботи на ринку озброєння та максимального використання експортного потенціалу українського ОПК необхідна комплексна оцінка факторів, які впливають на процес зовнішньоторговельної діяльності у військово-технологічному секторі. Весь спектр таких чинників можна згрупувати за сферами походження: політико-правові, економічні, соціокультурні, ресурсні й інфраструктурні. З іншого боку, їх можна поділити на контрольовані та неконтрольовані. Останню групу формують потенційні фактори зовнішнього характеру, а саме: військово-політичні, зокрема політичне розставлення сил, вплив регіональних і міжнародних організацій, торговельне ембарго, наявність військових конфліктів, характер програм безкоштовного постачання військової техніки, обсяги національних бюджетних витрат. Серед зовнішніх економічних факторів слід відзначити обсяги, структуру (географічну і товарну), динаміку виробництва і торгівлі військово-технологічною продукцією, економічний стан національних господарств суб'єктів торгівлі, запаси продукції військового призначення на складах, платоспроможність і засоби розрахунків між контрагентами тощо. Групу військових факторів зовнішнього впливу складають проекти з модернізації національних оборонно-військових комплексів, конверсійні процеси країн-виробників, рішення щодо сумісності продукції військово-технічного призначення країн і регіональних блоків тощо.

Для адекватної оцінки конкурентоспроможності України на світовому ринку військових технологій слід дослідити зовнішнє і внутрішнє середовище його розвитку з виокремленням факторів, які відкривають можливості та загрози розвитку. Доцільним є розрахунок впливу негативних факторів на конкурентоспроможність військово-технологічної галузі України в контексті її виходу на відповідні світові ринки (табл. 1).

Проведений факторний аналіз дає можливість виокремити найбільш вагомий негативні чинники розвитку галузі, а саме: 1) недостатнє фінансування НДДКР; 2) низький рівень інноваційної діяльності; 3) неефективне використання маркетингового комплексу збуту продукції; 4) неефективна організація керування; 5) низька рентабельність виробництва продукції.

Таблиця 1. Розрахунок пріоритетного переліку чинників негативного впливу на конкурентоспроможність України на світовому ринку військово-технологічної продукції

№	Чинники	№ п/п										Добуток по рядках, W	Значення $\sqrt[n]{W_i}$	Ступінь впливу чинника	Ранг
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
1	Низька рентабельність виробництва продукції	1	5	4	0,17	0,33	4	2	0,2	0,33	4	2,369664	1,09	0,0951	5
2	Однотипність асортименту продукції	0,2	1	3	0,25	2	2	0,33	0,25	0,25	0,2	0,002475	0,549	0,0479	9
3	Неповний цикл виробництва на більшість видів продукції	0,25	0,33	1	0,2	0,25	0,33	0,25	0,2	0,17	4	0,0000462	0,369	0,0322	10
4	Неефективне використання маркетингового комплексу збуту продукції	6	4	5	1	2	3	0,5	1	0,17	4	244,8	1,733	0,1512	3
5	Посилення конкуренції і вимог до якості продукції на світових ринках	3	0,5	4	0,5	1	0,5	0,25	1	0,25	3	0,28125	0,881	0,0769	7
6	Відсутність фінансової, податкової, митної підтримки державою	0,25	0,5	3	0,33	2	1	0,2	3	4	3	1,782	1,059	0,0924	6
7	Низький рівень інноваційної діяльності	0,5	3	4	2	4	5	1	5	0,5	0,5	300	1,769	0,1544	2
8	Неефективна організація керування	5	4	5	1	1	0,33	0,2	1	3	2	39,6	1,445	0,1261	4
9	Недостатнє фінансування НДДКР	3	4	6	6	4	0,25	2	0,33	1	4	1140,48	2,022	0,1765	1
10	Недосконала нормативно-правова база	0,25	5	0,25	0,25	0,33	0,33	2	0,5	0,25	1	0,0021268	0,541	0,0472	8
Σ													Σ=11,458		

*Розраховано автором.

Як видно з факторного аналізу, ключовими елементами конкурентоспроможності України залишаються чинники, пов'язані з розвитком інноваційної сфери, у тому числі у сфері організації, управління виробництвом і збутом продукції. Конкурентні позиції України обумовлені значним відповідним потенціалом, який залишився після розпаду СРСР, що забезпечило їй тривале лідерство за обсягами експорту зброї.

Оцінюючи конкурентні можливості української військово-технологічної галузі на світовому ринку, перш за все, проаналізуємо конкуренцію. Головними суперниками України за товарною специфікою є Росія, Білорусь і Польща. Гостра конкуренція відбувається між Україною і Російською Федерацією за надання послуг з модернізації та ремонту техніки виробництва колишнього СРСР, яка постачалася в різні країни світу. З дешевою продукцією виступають також Китай, Єгипет та Ізраїль. Але в якості конкурентів на світовому ринку військово-технологічної продукції слід ураховувати всі країни, особливо лідерів за обсягами відповідного

експорту. У загальному вигляді їх можна поділити на три групи:

1. Країни, які самостійно розробляють і впроваджують власні результати НДДКР у виробництво значної кількості складної військової продукції (США - 30% світового експорту, РФ - 23%).

2. Держави-виробники озброєння за новітніми або наближеними до них технологіями, але не у такому значному обсязі (Франція, Німеччина, Великобританія).

3. Країни, які мають військове виробництво середнього рівня (Україна, ПАР, Бразилія, Північна Корея).

Отже, інтенсивність конкуренції вкрай висока, що обумовлено наявністю великої пропозиції, тому через високу насиченість ринку військових технологій, країни, маючи намір розширити експорт, удосконалюють систему продажів продукції військово-технічного призначення. Ця галузь вважається досить привабливою, адже гарантує збут і високий прибуток. Разом з тим погроза появи нових конкурентів малоімовірна. Це пов'язано із щільною інтенсивністю

суперництва на ринку, а також високими вхідними бар'єрами, а саме: необхідністю значних капіталовкладень для налагодження виробництва, великих витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, особливостями виробництва і продажу військової техніки тощо. Через те, що продукція військового призначення є досить своєрідним товаром, поява її субститутів мало ймовірна. Адже тільки для розробки одного зразка військової техніки і виробництва лінії товару, наприклад, може знадобитися до 10-15 років. У довгостроковій перспективі можливе певне витіснення продукції подвійного призначення, яка функціонально більш відповідає потребам сучасності і значно економить кошти. Як варіанти, держави пропонують спрощені експортні варіанти найсучаснішої техніки, такої, як літаки і броньовані машини.

Проведений аналіз виявив, що для галузі характерне утвердження визнаної кількості експортерів-лідерів, між якими існує інтенсивне суперництво, що робить привабливу галузь досить закритою для нових конкурентів. Ускладнений контроль за рухом продукції, обов'язкова реєстрація та верифікація експортно-імпортних операцій змушує країни експортери використовувати маркетингові складові просування і збуту товару.

Підсумовуючи вищевикладене, хочемо зазначити, що ключовим завданням розвитку сфери військових технологій у сучасних умовах глобалізації стає її інтеграція у світову систему розробки та виробництва

зброї і військової техніки, а також у міжнародну торгівлю наукоємною продукцією та об'єктів інтелектуальної власності. У цьому контексті особливої уваги набуває необхідність забезпечення конкурентоспроможності військово-технологічної продукції України на світовому ринку, запорукою чого може стати проведення ефективної реструктуризації підприємств і організацій ОПК, що вимагає створення сприятливих умов для товаровиробника, надійних гарантій іноземним і вітчизняним інвесторам, вибіркової державної підтримки підприємств і наукових організацій, найбільш вагомих для оборонної галузі. Необґрунтована і кваплива реструктуризація ОПК може призвести до втрати значної частини його науково-технічного потенціалу. Створення в Україні на основі поєднання промислового і фінансового капіталу виробничих структур може бути одним з основних шляхів реформування ОПК. Як доводить світовий досвід, саме таким шляхом можливе ефективне вирішення ключових проблем, пов'язаних з налагодженням коопераційних і виробничо-технологічних зв'язків, надійного інвестування підприємств-виробників, підвищення конкурентоспроможності продукції, забезпечення її надійного постачання і збуту. Це вбачається можливим за умов сприяння не тільки інтенсифікації галузі озброєння і поглиблення відповідної співпраці з країнами світу, але спрямування наявних ресурсів на реалізацію моделі інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу країни.

Список літератури

1. Військово-технічне співробітництво України з іноземними державами [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=153125.
2. Державна компанія з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення "Укрспецекспорт" [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://use-weapon.astral.kiev.ua/>.
3. Павлюк В. І. Основні шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств оборонно-промислового комплексу України / В. І. Павлюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К.: 2010. – Випуск 21. – С. 207-211.
4. Печоріна Н. Надійний партнер, перевірений часом / Н. Печоріна // Народна армія. – №202 (5054), 2012 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/number/5054/3304.htm>.
5. СІПРІ 2010: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; редкол. укр. вид. : Л. Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2011. – 472с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.uceps.org/files/news_project/SIPRI_2010_ukr.pdf.
6. СІПРІ 2011: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; редкол. укр. вид. : Л. Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2012. – 488с. ISBN 978-966-7272-99-9. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.sipri.org/yearbook/2011/files/SIPRIYB11UKR.pdf>.
7. Чумак В. М., Бегма В. М., Кукін А. Ф., Заборський В. Л. Україна і світовий ринок озброєнь / В. М. Чумак, В. М. Бегма, А. Ф. Кукін. – К.: НІСД, 1997.
8. Economic woes hurt SE Europe defense budgets, Agence France-Presse, 21 Oct. 2009, [Electronic resource] <http://www.defensenews.com/story.php?i=4335014>.
9. Hakon Lunde Saxi. Nordic defence co-operation after the Gold War, Oslo Files on Defence and Security 1/2011, Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies, 2011, p. 28.
10. World Military Expenditures and Arms Transfers // U. S. Arms Control and Disarmament Agency, 2010.

РЕЗЮМЕ

Черницькая Татьяна

Конкурентные позиции Украины на мировом рынке военно-технологической продукции

В статье проведена оценка конкурентных позиций Украины на мировом рынке военно-технологической продукции, а также факторный анализ ее конкурентоспособности на данном сегменте. Сформированы стратегические приоритеты наращивания конкурентных преимуществ отечественных хозяйственных субъектов на мировом рынке военно-технологической продукции.

RESUME

Chernytska Tetyana

The competitive position of Ukraine in the world market of military-technical products

The purpose of the thesis is to study the theoretical and methodological ways of forming Ukraine's competitive position in the global market of military-technical products, as well as the development of practical recommendations for improving the competitive advantages of our country in the world arms market. Scientific novelty of the results lies in the deep, systemic

studies of the theoretical aspects of the formation of Ukraine's competitive position in the global market of military-technical products.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013 р.